

Andrzej Nadolski

**BADANIA NAD ŚREDNIOWIECZNYMI MILITARIAMI
PROWADZONE W RAMACH KATEDRY ARCHEOLOGII
UNIwersytetu ŁÓDZKIEGO**

Dokonując przeglądu badań nad średniowiecznymi militariami prowadzonych w ramach Katedry Archeologii UŁ należy przypomnieć o ścisłych, organizacyjnych i personalnych związkach, jakie przez dłuższy czas łączyły tę Katedrę z bratnimi instytucjami, tzn. z Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym (niezależnie od ewolucji nazwy i struktury tej placówki), a także z łódzkimi ekspozyturami Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego, przekształconymi z czasem w ekspozytury Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN. Ostateczny, formalny rozbrat nastąpił w ciągu roku 1971 i wówczas właśnie niemal całość problematyki z zakresu militarystyki średniowiecznej znalazła się poza działalnością Katedry. Dla czasów przed rokiem 1970 ścisły podział na badania realizowane w pionie uniwersyteckim i poza tym pionem jest w praktyce niemożliwy. Niezbędne jest zatem potraktowanie omawianego zagadnienia w szerszych ramach całego łódzkiego środowiska archeologicznego.

Na podjęcie przez to środowisko badań nad średniowiecznymi militariami wpłynęły dwa czynniki¹. Pierwszym były osobiste zainteresowania niektórych pracowników nauki, za drugi uznać wypada odkrycia poczynione na grodzisku w Tumie pod Łęczycą i na cmentarzysku w Lutomierniku. Odkrycia te pozwoliły stwierdzić militarny w znacznej mierze charakter pierwotnego grodu łęczyckiego² oraz ujawniły serię zespołów grobowych, wyposażonych stosunkowo obficie w broń i oporządzenie jeździeckie. Zespoły te należy

¹ A. Nadolski, *Badania nad uzbrojeniem średniowiecznym prowadzone w łódzkim środowisku archeologicznym w latach 1945–1975*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1979, ser. I, z. 36, s. 65–71.

² A. Abramowicz, A. Nadolski, T. Poklewski, J. Wieczorek, *Łęczycza wczesnośredniowieczna*, t. 1, Wrocław 1966; t. 2, Wrocław 1989.

z wszelkim prawdopodobieństwem wiązać z pochówkami wybitniejszych wojowników z początków XI w.³

W dorobku łódzkiej militarystyki średniowiecznej z lat 1945–1970 można wyróżnić kilka kategorii. Do pierwszej zaliczyć trzeba pozycje poświęcone zakresowi, metodzie i organizacji badań nad średniowieczną wojskowością. Grupa ta obejmuje 13 artykułów, komunikatów i recenzji. Na uwagę zasługują wśród nich ujęcia poświęcone roli, jaką w badaniach nad dziejami średniowiecza mogą i powinny odgrywać zabytki z zakresu uzbrojenia⁴, a także omawiające stan i potrzeby studiów nad polską średniowieczną historią wojskową⁵. Podjęto też próby skorygowania i ustalenia terminologii uzbrojenia, traktowanej przez dawniejszą literaturę archeologiczną z dużą dowolnością⁶.

Na drugą grupę składa się 18 pozycji poświęconych konkretnym elementom uzbrojenia i fortyfikacji pochodzących w zasadzie ze średniowiecza i ujawnionym przez badania archeologiczne, a także przez studium odpowiednich źródeł pisanych. Poza przytoczoną już monografią cmentarzyska w Lutomiersku, wymienić tu należy syntetyczne opracowanie uzbrojenia polskiego z X, XI i XII w., które było nowością w polskiej i nie tylko polskiej literaturze przedmiotu, a dziś – choć w znacznej mierze przestarzałe – odgrywa jeszcze pewną rolę praktyczną⁷. Można też wspomnieć o skrótowym, przeznaczonym dla cudzoziemców omówieniu całego dawnego polskiego uzbrojenia, opublikowanym w specjalistycznym czasopiśmie angielskim⁸, o opracowaniach poświęconych hełmom typu „wielkopolskiego”, reliktom zbroi znalezionym w Siedlątkowie (gdzie stwierdzono jedną z najstarszych znanych w Europie „marek” płatnerskich) oraz wawelskiemu „Szczerbcowi”⁹. Poza ramy śred-

³ A. Nadolski, A. Abramowicz, T. Poklewski, *Cmentarzysko z XI wieku w Lutomiersku pod Łodzią*, „Acta Archaeologica Universitatis Lodzianensis” 1959, nr 7.

⁴ A. Nadolski, *Zabytki uzbrojenia jako źródło do dziejów polskiego średniowiecza*, „Studia Źródłoznawcze” [Warszawa–Poznań] 1963, t. 8, s. 112–116. Problem ten w znacznie szerszej skali przedstawił następnie Cl. Gaier, *Les armes. Typologie des sources des Moyen Age occidental*, Fasc. 34, Brepols Turnhout 1979.

⁵ A. Nadolski, *Stan i potrzeby badań nad polską, średniowieczną historią wojskową*, „Archeologia Polski” 1968, t. 13, z. 2, s. 372–382.

⁶ M. in.: A. Nadolski, *W sprawie nomenklatury bronioznawczej w polskiej archeologii wczesnośredniowiecznej*, „Sprawozdania P.M.A.” 1951, t. 4, z. 1–2, s. 147–153.

⁷ A. Nadolski, *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*, Łódź 1954.

⁸ A. Nadolski, *Ancient Polish Arms and Armour*, cz. I, „The Journal of the Arms and Armour Society” 1962, vol. IV, nr 2, s. 29–40; cz. II – 1964, vol. IV, nr 9, s. 170–186.

⁹ A. Nadolski, *Uwagi o wczesnośredniowiecznych hełmach typu „wielkopolskiego”*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” 1960, ser. arch. 5, s. 99–124; tenże, *Hełm i fragmenty zbroi z XIV wieku znalezione w Siedlątkowie nad Wartą*, [w:] *Studia do dziejów dawnego uzbrojenia i ubioru wojskowego*, cz. IV, Kraków 1969, s. 5–23, tabl. I–IX; tenże, *Szczerbiec (próba analizy bronioznawczej)*, „Acta Archaeologica Lodzianensis” 1968, nr 17, s. 105–124.

niowiecza wykraczają należące do tej samej kategorii artykuły poświęcone inkrustowanym grotom włóczni z okresu rzymskiego oraz kapalinowi husarskiemu z wieku XVII, znalezionemu pod Stralsundem¹⁰.

Grupa trzecia, licząca 7 pozycji, obejmuje prace traktujące nie o ściśle pojętym uzbrojeniu, lecz o całokształcie zagadnień z zakresu dziejów polskiej wojskowości we wczesnym średniowieczu. Należy tu wymienić próbę monograficznego scharakteryzowania sił zbrojnych Polski w czasach Bolesława Chrobrego¹¹, a także wkład łódzkiego środowiska archeologicznego w powstanie podstawowej, podręcznikowej historii wojskowości polskiej, przygotowanej z inicjatywy Wojskowego Instytutu Historycznego¹².

Jeśli można by mówić o cechach charakteryzujących całość dorobku militarystyki łódzkiej w latach 1945–1970, to należałoby za nie uznać próby interdyscyplinarnego traktowania wybranej problematyki (i to z dopuszczeniem udziału nie tylko nauk historycznych)¹³, a także podejmowanie pracy w zespołach autorskich. Tendencje te umacniały się i precyzowały z biegiem czasu, aby osiągnąć pełną realizację po roku 1970, w ramach działalności łódzkiego Zakładu (dzisiejszego Oddziału) Instytutu Historii Kultury Materialnej (dzisiejszy Instytut Archeologii i Etnologii) Polskiej Akademii Nauk. Ich początki jednak należy odnieść do prac badawczych realizowanych w ramach Katedry Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, w ciągu pierwszych dwudziestu pięciu lat jej istnienia.

¹⁰ A. Nadolski, *Kilka uwag o inkrustowanych grotach oszczepów z późnego okresu rzymskiego*, „Slavia Antiqua” 1949/1950, t. 2, s. 220–240; tenże, *Polski kapalin husarski z okolic Stralsundu*, „Arsenał” 1958, R. 1, nr 5, s. 115–117.

¹¹ A. Nadolski, *Polskie siły zbrojne w czasach Bolesława Chrobrego. Zarys strategii i taktyki*, Łódź 1956.

¹² A. Grabski i A. Nadolski, *Wojskowość polska w okresie wczesnofeudalnym*, [w:] *Zarys historii wojskowości polskiej*, t. 1, Warszawa 1965, s. 17–71.

¹³ W publikacji cmentarzyska z Lutomska przedstawiono uzyskane przez Jerzego Piaskowskiego wyniki metaloznawczych analiz największej, jak dotąd, serii znalezionych w Polsce elementów broni i oprządzenia jeździeckiego z wczesnego średniowiecza.